

ÎNVĂȚĂMÂNTUL JURIDIC: DE LA STERE LA NOI

Doctor în filosofie, conferențiar universitar **Rodica CIOBANU**
Universitatea de Stat din Moldova

LEGAL EDUCATION: FROM STERE TO US

Summary. In the content of this article we will discuss several problems regarding the professional training and education of future law specialists. Our intention starts from valuing the profundity of C. Stere's thinking; on the other side we suggest, despite the temporal distance, the presence of several major problems in the higher legal education and the necessity of actions in order to set the situation right, using C. Stere's vision.

Keywords: individuality, segmentation, culture, legal education, interdisciplinary, legal methodology, system.

Rezumat. În acest articol vom aborda chestiuni legate de instruirea și pregătirea profesională a viitorilor juriști. Ne propunem, pe de o parte, să scoatem în evidență profunzimea gândirii steriene, iar pe de alta să identificăm, în ciuda distanței temporale, prezența unor probleme majore în învățământul juridic universitar și necesitatea adoptării măsurilor în vederea redresării situației prin viziunea lui C. Stere.

Cuvinte-cheie: individualitate, segmentare, cultură, învățământ juridic, interdisciplinaritate, viziune de ansamblu, metodologie juridică.

Diversitatea problemelor la care se referă C. Stere în opera sa ne face să înțelegem importanța și actualitatea opiniilor expuse de autor, dar și interesul de care a dat dovadă gânditorul român pentru procesele sociale ale contemporaneității. Deși scrie despre situația învățământului juridic universitar din timpul său, multe dintre observațiile și concluziile sale sunt valabile și astăzi, fiind de o stringentă actualitate. De bună seamă, istoria se repetă și, în multe privințe, vorba lui Mihai Eminescu, „Toate-s vechi și nouă toate”.

Revenirea la scrierile lui Stere în vederea comemorării acestui gânditor și a dezvăluirii valorii operei sale pentru posteritate ridică multe probleme legate de pregătirea profesională actuală a juristului, în speță, de calitatea lucrărilor de licență. Conținutul lucrării *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*, dovedește maturitatea intelectuală, seriozitatea abordărilor unui absolvent al facultății de drept (C. Stere). Vrând-nevrând, este evidentă diferența semnificativă între lucrarea de licență de astăzi și cea de atunci, această diferență nefiind în favoarea lucrărilor zilelor noastre.

Probabil că vă întrebați de ce? Vom încerca să aducem câteva argumente în baza unei paralele dintre opinia lui C. Stere și realitățile zilelor noastre. Pentru început vom porni de la cadrul social și rolul individualității în drept, așa cum este anunțat în titlul lucrării. Considerăm că perspectiva din care C. Stere abordează probleme legate de rolul individualității în drept este de o incontestabilă actualitate. Aspectele la care s-a referit C. Stere în lucrarea sa de licență au fost formulate pornind de la contextul social concret al momentului

istoric. Acestea însă nu sunt foarte diferite sau străine nouă. C. Stere, încercând elaborarea unei imagini de ansamblu asupra condițiilor în care s-a dezvoltat învățământul superior în România, identifică cauzele ce au determinat o anumită stare a lucrurilor și a problemelor cu care se confruntă societatea. Cugetătorul menționează că învățământul universitar juridic s-a transformat în unul mai degrabă profesional, dat fiind faptul că s-a pus accentul pe satisfacerea necesităților imediate ale societății.

Astfel, în prefață autorul își exprimă opinia potrivit căreia „necesitatea de a satisface grabnic nevoile practice ale unui stat tânăr, de curând intrat în făgașul statelor occidentale; trebuința imediată în primari, judecătorești avocați și alți specialiști cu oarecare pregătire pentru activitatea și practica lor: explică și justifică pe deplin faptul că Universitățile noastre au avut până acum o direcție prea practică. Ele, sub presiunea împrejurărilor, fatal au luat mai mult înfățișarea unor școli speciale (...) un fel de școli profesionale superioare (...). Astfel, cursurile care au un interes general științific adesea lipsesc cu totul sau sunt foarte reduse.” [1].

Dacă urmărim evoluția învățământului juridic în perioada de după independență, vom sesiza exact aceleași tendințe. Un lucru similar s-a întâmplat și în cazul învățământului juridic actual din Republica Moldova, formula în care a fost încadrată pregătirea profesională a juristului fiind văzută ca expresie imediată a necesităților practicii sociale. Mulți, din ce în ce mai insistent, au considerat că universitatea trebuie să pună accent pe dezvoltarea abilităților de natură practică.

Universitățile, ca și întreaga societate de altfel, aflate în perioadă de tranziție, au trebuit să facă față

numeroaselor provocări: să devină performante, capabile să reziste concurenței, să pregătească specialiști buni etc. În același timp, ele au fost nevoite să depășească dificultăți financiare, dar și diversele crize prin care trece societatea. În aceste condiții reorganizarea învățământului a devenit un imperativ al timpului, problema majoră declarată fiind cea a calității actului de predare-învățare, dar și de gestionare a resurselor materiale, a capitalului uman ș. a.

Odată cu aderarea la procesul de la Bologna, s-a anunțat modernizarea învățământului universitar în general și a celui juridic în particular. Astfel, s-au întreprins măsuri în vederea reorganizării și reformării învățământului juridic. Prioritară devine organizarea fiecărei discipline din planul de studii spre realizarea a trei grupuri de obiective (numite nivele) – cunoaștere, aplicare, integrare. Obiectivul numărul unu este **formarea unor abilități de natură practică**, deoarece învățământul juridic trebuie ajustat cerințelor unui stat cu tendințe de integrare europeană. În multe cazuri modificările, remanierele realizate în conținutul planurilor de studii sunt orientate mai degrabă spre măsuri de natură economică și mai puțin spre calitatea pregătirii profesionale.

Replica lui Stere la această stare de lucruri este de luat în calcul. „Universitatea nici nu poate da o pregătire practică serioasă, nici nu e aceasta misiunea ei. O pregătire practică serioasă nu poate da, decât organizația rațională (în sensul de organizare) a stagiului, iar Universitatea trebuie să rămâie în conformitate chiar cu numele ei (Universitas), numai un focar de cultură generală științifică, care să poate servi drept bază solidă pentru activitatea ulterioară a unui cetățean luminat și profesionalist conștiincios.” [2].

Fragmentarea disciplinelor, în multe cazuri neîntemeiată științific, este motivul de bază al acestei stări de lucruri. S-a dorit ca studentul să cunoască totul din cadrul dreptului civil sau din cadrul dreptului penal spre exemplu, negându-se contribuția pe care o are teoria dreptului, filosofia dreptului, istoria dreptului în formarea profesională a juristului. Astfel, o altă **problemă majoră, identificată de C. Stere, cu care s-a confruntat învățământul juridic, dar și știința juridică, a fost și continuă să rămână segmentarea**. Originile acestui proces pot fi identificate încă de la începuturile științei dreptului. Segmentarea a fost un proces inevitabil în dezvoltarea științei.

Din acest punct de vedere, perioada modernă, pe lângă faptul că a determinat granițele statului național, a determinat și gândirea orientată spre identificarea unor soluții cu caracter practic, prin știința de tip experimental, astfel segmentarea devenind din ce în ce mai pronunțată. Segmentarea științei a dus și la

segmentarea învățământului prin tendința de a forma specialiști foarte buni într-un domeniu foarte îngust. La fel stau lucrurile și în știința dreptului, care din punct de vedere metodologic și epistemic este justificată, dat fiind faptul că această știință vine să acopere anumite realități sociale care sunt în permanentă schimbare, modificare. Așa cum afirmă și doctrinarii, sistemul dreptului este unul deschis, de aceea și-i expus influențelor mediului social. Dar, în schimb, gândirea fragmentată nu e total îndreptățită, datorită nevoii unei viziuni de ansamblu, de orizont larg și de atitudine critică.

Din start, specializarea presupune acumularea a unui maximum de cunoștințe despre cât mai puține lucruri, ceea ce implică nu numai diferențierea științei de filosofie, ci și o diferențiere tot mai profundă între științe însăși. În epoca modernă s-a atestat permanența diferențiere a filosofiei de științele specializate în științe ale naturii și culturii. În acest context se elucidează necesitatea unei atitudini critice, normative și prospective a științelor – o abordare integratoare. Ea ar avea sarcina de a face legătura nu doar dintre științele teoretice și practica socială, concomitent analizând mijloacele de planificare, de luare a deciziilor și, prevăzând rezultatele, perspectivele umane – ceea ce nu poate fi obținut prin calcul.

Știința depune un efort prin care se depășește pe sine însăși. Formându-și aparatul categorial, ea devine un domeniu independent de activitate spirituală, dar care se include în sistemul sociocultural. Aceasta este perioada care contribuie cel mai mult la specializarea savanților, diferențierea științelor după obiectul de studiu și apariția unor discipline noi. În acest sens, dacă urmărim evoluția ramurilor de drept, lesne, fără prea mare efort observăm prezența unui număr mult mai mare al disciplinelor juridice decât la sfârșitul secolului trecut.

Pentru fiecare perioadă de dezvoltare a unei societăți, a unui domeniu vom identifica prezența unor concepte cu caracter integrativ care exprimă configurația spațio-temporală a perioadelor respective. Unii autori [3] consideră că epoca contemporană își ia conceptele principale din domeniul extractiv prin analize specializate profund. Alții [4] sunt de părerea că ne aflăm într-o perioadă a sintezei care va produce o revenire la gândirea generalizatoare, din cauza că studiile specializate și aprofundate au condus spre faptul că se știe din ce în ce mai puțin despre ansamblu [5]. După cum remarcă I. Prigogine [6], etapa de tranziție reclamă necesitatea de a abandona liniștea etapei precedente. Știința trebuie să caute un limbaj universal, pentru a realiza întâlnirea între cunoștințele noastre. Iar dualitatea subiect-obiect indică necesitatea înțele-

gerii unității acestei relații. Omul este element în sistemul naturii, egal cu celelalte elemente. Iar noțiunile de relativitate, informație, sistem, entropie constituie concepte-cheie ale științei contemporane. Procesele ce se produc în știință determină un nou stil de înțelegere și explicare, prin indicarea unor noi direcții și modalități de cercetare. Secolul XX a adus cu sine o investigare analitică fără precedent, dar și o sinteză nemaipomenită în istoria științei [7]. Cercetările analitice fac ca fiecare știință să devină interdisciplinară. Astfel științele, atât cele naturale, cât și cele sociale și umanistice devin complexe interdisciplinare.

În practica științei actuale există, deci, și funcționează operativ demersuri intelectuale totalizatoare, cum ar fi abordarea integrativă și sistemică, prin care se preconizează că obiectul cercetării este analog unui sistem. Operațiunea epistemologică și metodologică pentru abordarea sistemică nu presupune că obiectul cunoașterii este un sistem, ci că, din punct de vedere al cercetării și conceptualizării el va fi considerat ca sistem. În acest context, îi putem da dreptate lui Kelsen, după care evoluția sistemului juridic este privit ca un proces continuu de adaptare. Prin urmare, utilizarea conceptului de sistem în cadrul dreptului este nu doar utilă, dar și necesară, deoarece orice cercetare consecventă nu poate trece cu vederea analiza sistemică. Or, ideea de sistem și sistematizare caracterizează direct domeniul dreptului modern atât occidental, cât și din statele fost socialiste.

Utilizarea conceptului de sistem în drept are o importanță metodologică semnificativă, fiindcă stă la baza metodei sistemic-structurale ce evidențiază interacțiunea reciprocă între elementele și relațiile din domeniul juridic. Procesul segmentării, diferențierii poate fi asemănat cu turnul Babel. Conform legendei, oamenii, dorind să-l cunoască pe Dumnezeu, au început să construiască Turnul. Pentru a împiedica acestei intenții, Dumnezeu le-a amestecat limbile. Încetând a se mai înțelege între ei, aceștia au abandonat și construcția. O situație asemănătoare există în segmentarea și diferențierea științelor, care a dus „la formarea limbajelor incompatibile chiar și între științe ce fac parte din aceeași ramură” [8], or, cum am menționat deja, ne aflăm „la originile spaimei străvechi a omului de știință în fața pericolului alienării prin adâncirea în particular” [9].

În atare situație, Stere ar spune: „Cred că a venit vremea ca această stare de lucruri să fie schimbată (...) deoarece se simte nevoia urgentă de a crea o adevărată cultură națională, de a sădi adânc în tânăra societate românească interese intelectuale generale și științifice, ca să se poată naște la noi în țară un mediu în adevăr cult și civilizată. Și acest lucru nu se poate face,

decât creându-se în Universitățile noastre adevărate focare puternice de cultură științifică generală” [10]. Vom completa această opinie cu ceea ce spune și M. Herivan, care exprimă exact atitudinea noastră față de problema abordată, în acest sens, și este în aceeași direcție cu opinia lui C. Stere. „În afara pozițiilor polarizante și autoblocante, viitorul științei în general, și al științei juridice în particular, se edifică prin cultură, tot așa după cum viitorul culturii se construiește prin știință.” [11].

Ca să fie elucidat tabloul proceselor ce domină socialul, știința juridică are nevoie actualmente de o viziune sistemică și complexă, deoarece orientările epistemologice contemporane sunt diferite de cele din perioada premergătoare integrării științelor. În acest context, este absolut necesară confirmarea principiilor de care se conduce dezvoltarea științelor și acceptarea faptului că cercetările empirice sunt depășite de conceptualizarea integră a realității.

În același timp trebuie să revenim la statutul epistemic al dreptului, întrucât acesta pe alocuri este neclar, iar cunoașterea științifică a dreptului a fost și rămâne destul de vagă, deseori simțindu-se lipsa unei abordări consecvente. Referindu-se la contribuția diferitor personalități la cercetarea dreptului, C. Stere pune în valoare modul în care Ihering a „întreprins studiul dreptului după o metodă severă științifică” [12]. Despre aportul lui Ihering la abordarea științifică a dreptului, C. Stere afirmă că definiția asupra dreptului formulată de acesta este una radicală, deoarece până la el definirea dreptului se realiza prin **noțiunea de voință**. Astfel „drepturile nu există pentru a realiza ideea voinței juridice abstracte, ele servesc (...) pentru a garanta interesele vieții, a satisface nevoile ei, a realiza scopurile ei (...). Utilitatea nu voința este substanța dreptului.” [13]. De asemenea, C. Stere menționează că prin identificarea și analiza pârghiilor sociale Ihering a reușit să realizeze justificarea științifică a rolului factorilor morali în organizarea și ordinea socială.

Statutul epistemic (științific) al științelor juridice este exprimat prin dimensiunea evaluativă și descriptivă a cunoașterii juridice sistematice. Obiectul disciplinelor juridice nu există prin el însuși, ci reprezintă activitatea ca atare a oamenilor care studiază societatea. Privită din acest unghi, teoria generală a dreptului realizează prin statutul său o dublă deschidere: una spre științele juridice particulare și cea de-a doua spre filosofie, în calitate de concepție generală asupra dreptului.

Mulți consideră că starea precară a științei dreptului se datorează diverselor școli juridice și direcții de cercetare. În opinia lui C. Stere însă această stare este dictată de necesitatea soluționării a două probleme

majore. „Mai întâi știința dreptului este o știință emnamente practică, în sensul kantian al cuvântului: că trebuie să pună norme pentru viitor, trebuie să corespundă scopurilor, pe care și le propune societatea; ea într-un cuvânt se adresează legislatorului...” [14]. Dar ideea scopului, întrucât ea diriguiește orice activitate omenească, intră în domeniul „rațiunii practice” (Kant), în domeniul filosofiei practice și chiar în domeniul „rațiunii pure”, a filosofiei teoretice. Astfel, pe lângă caracterul social al problemelor de drept, deosebit o a doua latură la fel de importantă, și anume caracterul rațional al realității juridice. Din perspectiva unei rațiuni practice, dreptul în tendința de a-și realiza finalitățile trebuie să coopereze cu celelalte domenii științifice, precum și este imperios necesară cooperarea juristului cu specialiștii din alte domenii.

Cea de-a doua problemă a științei dreptului – pur teoretică și pozitivă, spune C. Stere, este cercetarea și formularea legilor care guvernează fenomenele juridice. Această problemă C. Stere o definește prin formula lui Ihering, drept „teoria echilibrului forțelor sociale, teoria echilibrului spontaneității omenești” „...știința dreptului cercetează condițiunile și stabilește legile după care momentele de echilibru se prefac în forme juridice”. [15]. Cunoașterea fenomenului juridic se caracterizează prin specificitate, complexitate, identitate și relevă două planuri de cunoaștere a acestuia: 1) ca expresii particulare ale normativității sociale; 2) ca interacțiune cu celelalte zone ale cunoașterii sociale. Cu alte cuvinte, este vorba despre apariția unor domenii specializate ale cunoașterii științifice juridice.

Totodată, urmează a fi remarcat **caracterul interdisciplinar al dreptului**. C. Stere afirmă cu tărie că știința dreptului este un domeniu ce nu poate fi tratat în sine, dat fiind legăturile acesteia cu alte domenii. Dreptul, „ca disciplină normativă e în strânsă atârănare de filosofie, iar ca știință pozitivă e iarăși în strânsă atârănare de sociologie” [16]. Astfel, definirea statutului științific al dreptului este determinată de situația pe moment în aceste domenii și până când „nu vom avea o filosofie generală desăvârșită și o sociologie pozitivă și necontestată (...) știința dreptului va rămâne într-o stare deplorabilă.” [17].

Juriștii se află acum în dificultate, deoarece ei urmează să aibă soluții pentru nevoile practice ale societății. Astfel, în baza experienței acumulate, aceștia oferă căi de rezolvare a unor probleme private. În consecință, pentru un jurist teoretician este foarte dificil ca să realizeze cercetări, deoarece este nevoit să „iasă din sfera lui pentru ca să caute să elaboreze teorii discutabile necesare lui, în loc să aibă la îndemână o sumă de rezultate științifice indubitabile; el nu se

poate folosi de cel mai simplu termen moral fără să fie aruncat în vârtejul discuțiilor aprinse.” [18]. În aceste condiții devine evidentă necesitatea unei **metodologii juridice**, căci orice sarcină pusă în fața unui jurist presupune eforturi intelectuale, operații logice și anumite mijloace materiale pentru a găsi soluții eficiente, ceea ce înseamnă calea pentru atingerea unuia sau mai multor obiective privind cunoașterea unui fenomen sau realizarea unei activități practice, adică capacitatea de a recurge la anumite metode și de a le administra. Importantă este, prin urmare, posesia cunoștințelor din cadrul metodologiei dreptului, cunoștințe ce devin simple, după cum menționează P. Delnoy [19], pentru cei care:

- posedă abilități de a gândi într-o manieră riguroasă;
- au tendința de a fi ordonați în gândire și în acțiune, ca o condiție absolut necesară pentru eficacitatea unei cercetări în cadrul dreptului;
- preferă claritatea în detrimentul obscurului;
- termenii cheie de care se conduc sunt rigurozitate, ordine, claritate.

Majoritatea problemelor cu care se confruntă un jurist vizează două mari probleme, fie legate de mecanismul de elaborare a legilor, fie de modul de aplicare a acestora. Atât prima, cât și cea de-a doua, pentru a fi soluționate, are ca exigență de bază deținerea cunoștințelor din domeniul metodologiei generale a dreptului. În același timp, fiecărei probleme în parte îi corespunde o anumită metodă de soluționare. În general, în opinia lui P. Delnoy, poate fi făcută distincția între *metode de creare* a dreptului, în sens larg, *metode de aplicare* a dreptului și *metode de invenție* a dreptului, în sensul de cercetare.

Prin urmare, activitatea individului, atât cea teoretică, cât și cea practică, este și trebuie să fie ghidată de anumite principii și norme de natură metodologică. Anume metodele cunoașterii științifice includ în sine sistemul unor astfel de principii ale acțiunii cognitive, implicate atât în activitatea de cercetare și descoperire, cât și în expunerea noilor date. În general, cunoașterea științifică nu poate pretinde un anumit grad de obiectivitate fără a fi fundamentată pe o anumită metodologie. În această ordine de idei, sesizăm că se impune imperios aplicarea demersului de natură metodologică în dezvoltarea proceselor ce au loc în știința dreptului, care să ne indice direcțiile esențiale de cercetare și imaginea științei, sarcinile de natură practică, dar și căile de soluționare a diverselor probleme (o metodologie aplicată).

În plus, mai e și problema **calității surselor/lucrărilor** utilizate în formarea profesională, a cercetărilor asupra diverselor probleme cu caracter juridic. Referi-

tor la aceasta, C. Stere spune: „Nu cred că există vreo altă ramură de cunoștinți omenești, în care „cei chemați” să-i cultive, să fie atât de mulți, ca în știința dreptului. Teoreticienii scriitori de tractate voluminoase și advocați practici, profesori universitari și oameni de afaceri, judecători și politicieni, filosofi și legislatori, – toți sunt, sau trebuie să fie, competenți în materia dreptului. Literatura juridică, a luat așa o întindere, încât, desigur, nu mai este cu puțință încercarea măcar de a o cunoaște toată”. [20]. Dar chiar dacă lucrări scrise sunt multe, oricum persistă un fenomen general dominat de „sentimentul unei adânci nesatisfaceri cu starea științei dreptului la toți aceia, care s-au gândit de a trata științificește, în sensul adevărat al cuvântului, vreo chestie oarecare de drept.” [21].

Starea reală a cercetării în drept a fost din start asumată incorect, fiind determinată prin două extreme: o categorie de specialiști considerând că în exclusivitate au misiunea de a se ocupa de comentarea legilor; alții „s-au pierdut în teorii filosofice ce n-au dus și nu duc la vre-un rezultat practic sigur și indiscutabil... și timp de șaptesprezece secole știința dreptului se află într-un cerc vicios, explicând vecinic necunoscutul prin necunoscut” [22].

În consecință, este nevoie să înțelegem importanța unei viziuni de ansamblu asupra științei dreptului și a unei abordări responsabile și asumate a procesului de formare profesională a juristului. Științele juridice ocupă un loc aparte între cele sociale și umaniste. Situat în câmpul științelor socioumane, dreptul cuprinde întreaga realitate juridică, normele, comportamentele și instituțiile, realitate care se supune determinărilor de tip intențional și explicațiilor teleologice. Așadar, dreptul reprezintă un element al sistemului social global, un factor ce contribuie la formarea structurii realității sociale.

În prezent există câteva tendințe importante cu privire la plasarea dreptului în contextul societății globale: a) de a considera dreptul ca un element al structurii sociale de control, alături de sistemul de guvernământ, politică, morală și religie; b) de a considera dreptul în aceeași structură cu democrația politică și cu societatea democratică, el având menirea de a contribui la formarea unei astfel de societăți. Aceste tendințe odată în plus ne fac să înțelegem că „Atâta timp cât Universitățile noastre vor urmări numai scopuri practice și nu vor ajunge focare de cultură științifică generală, nu se va putea crea nici o atmosferă de înalte interese intelectuale și artistice (...) Universitățile vor urma să pregătească specialiști mai mult sau mai puțin iscusiți, dar nu vor putea să servească intereselor generale ale științei și ale civilizației.” [23].

În condițiile actuale, când este inerentă ajustarea legislației naționale la cea europeană, când se discută despre standarde în formarea profesională, mai presus de orice trebuie să mizăm pe măsuri de eficientizare și aplicare a dreptului. Această sarcină, fiind asumată, poate fi realizată doar dacă vom regândi învățământul juridic. Aceeași credință era împărtășită de C. Stere, care considera că marea majoritate a problemelor își au rădăcinile în învățământul juridic. Necesitatea unei reforme în învățământul superior, după el, este dictată „nu doar de factorul extern, de necesitatea integrării culturii naționale în cultura europeană, dar și din necesități interne, ale vieții politice și naționale. Or, cel de-al doilea motiv este determinat de criticile pe care le aducem politicianilor care în dezbateri sunt lipsiți de seriozitate și sinceritate. Calitatea dezbaterilor poate fi ridicată doar prin ridicarea nivelului cultural și științific în clasele diriguitorilor.” [24]. Ultima parte a citatului mai scoate în evidență un lucru, anume cel care se referă la rolul pe care îl are persoana în calitate de factor de decizie și care ar putea fi înțeles ca omul potrivit la locul potrivit. Ne referim, în special, la personalul universităților care pregătește juriști. Dar și la cei care pentru moment dețin posturile de conducere și sunt chemați să-și asume responsabilitatea creșterii calității pregătirii profesionale a juristului și a imaginii pozitive a sistemului educațional.

Spunem toate acestea, deoarece, pe lângă faptul că omul are libertatea de a acționa, există și necesitatea stringentă a asumării unei responsabilități pentru rezultatele deciziilor și acțiunilor sale. Nu este vorba despre limitarea libertății subiectului, ci mai degrabă despre o conștientizare a faptelor, acțiunilor, deoarece în condițiile în care avem drepturi, dar și obligații, avem libertatea de a alege, fiind totodată responsabili pentru alegerea făcută. Liberul arbitru implică existența a doi reglatori: morala și dreptul, dintre care prima este internă subiectului, a doua este un agent extern, dar ambele au același scop – apărarea vieții și binele comun. „Ceea ce lipsește jurisprudenței noastre românești (...) este capacitatea subiectivă și aparatul științific obiectiv (...) Cine vrea să măsoare trebuie să aibă o măsură, și măsura pentru a judeca vreun drept particular ne poate da numai doctrina asupra dreptului în general și asupra formei, în care această natură se manifestă.” [25]. Se impune de urgență revenirea la forma în care se realizează instruirea în facultățile de drept, dar și la conținuturi, adăugându-se cursuri cu interes general științific ce lipsesc deocamdată și lărgindu-se cele care sunt încă prea reduse pentru a crea atitudine, spirit critic, capacitate de decizie, asumare de responsabilitate, alte virtuți și calități indispensabile cetățeanului și profesionalistului.

BIBLIOGRAFIE

1. Stere C. Prefață la: Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Iași: Tipografia H. Goldner, 1897.
2. *Ibidem*, p. 11.
3. Papu E. Despre stiluri. București: Editura Eminescu, 1986.
4. Töffler A. Al treilea val. București: Editura Politică, 1983.
5. Botez A. Concepte integrative antice, moderne, post-moderne. București: Editura Semne. 1999, p. 53.
6. Prigogine I., Stengers I. Noua Alianță. București: Editura Politică, 1983.
7. Cuznețov B. G. Știința în anul 2000. București: Editura Enciclopedia Română. 1971, p. 7.
8. Price D. Science since Babilon. New Haven. 1962, p. 118.
9. Sporici V. Filosofii și oamenii de știință. În: Știință și contemporanietate. Bacău: Editura Comitetului județean de cultură și educație. 1991, p. 248.
10. Stere C. Op. cit., p. VIII.
11. Herivan M. Noua mitologie a universurilor deschise. București: Editura Eminescu, 1984, p. 23.
12. Stere C. Op. cit., p. 23.
13. *Ibidem*, p. 25.
14. *Ibidem*, p. 7- 8.
15. *Ibidem*, p.11.
16. *Ibidem*, p.12.
17. *Ibidem*.
18. *Ibidem*, p. 23.
19. Delnoy P. Eléments de méthodologie juridique. Bruxelles: Larcier, 2006.
20. Stere C. Op. cit., p.1.
21. *Ibidem*, p. 21.
22. *Ibidem*, p. 5.
23. *Ibidem*, Prefața.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*, p. 4.

Vasile Nașcu. *Iarnă*, 1995, u/p, 50 × 70 cm